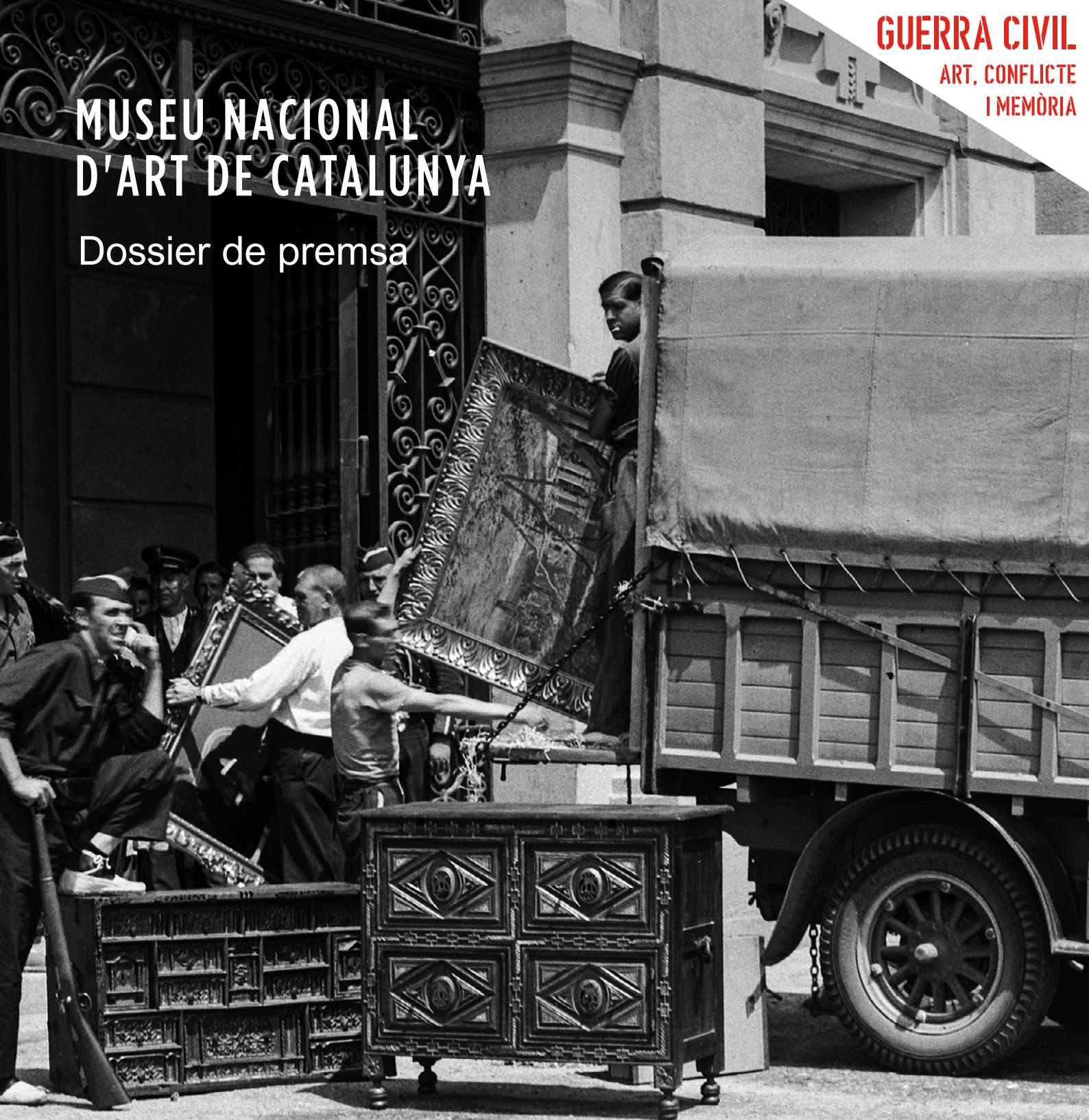

MUSEU NACIONAL
D'ART DE CATALUNYA

Dossier de premsa

GUERRA CIVIL

ART, CONFLICTE
I MEMÒRIA

El Museu en perill!

MUSEU
NACIONAL
D'ART DE
CATALUNYA

SALVAGUARDA I ENDREÇA
DE L'ART CATALÀ DURANT
LA GUERRA CIVIL

Entrada de les obres d'art decomissades per a ser salvaguardades al Museu d'Art de Catalunya. Palau Nacional, Barcelona, juliol 1936. Arxiu Fotogràfic de Barcelona. Fotografia: Joan Vidal Ventosa

Fundació
Carles
i Sunyer

ICRPC⁹
Institut Català de Recerca
en Patrimoni Cultural

memorial
democràtic

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

Organitzen:

Museu Nacional d'Art de Catalunya
Fundació Carles Pi i Sunyer
Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural
Memorial Democràtic

Comissaris:

Mireia Capdevila i Candell
Francesc Vilanova i Vila-Abadal

Dates:

Del 15 de juliol de 2021 al 27 de febrer de 2022

El Museu en perill!

Aquesta exposició mostra la tasca de salvaguarda i endreça que la Generalitat de Catalunya va emprendre, de forma urgent, l'estiu de 1936, quan la sublevació feixista va provocar l'inici de la Guerra Civil i una explosió de violència revolucionària sense precedents que va afectar el patrimoni artístic i arquitectònic del país i va deixar nombroses víctimes mortals.

L'exposició aplega una mostra molt valuosa i significativa d'obres originals i fotografies, cartografia digitalitzada i abundant documentació primària de gran interès: llistats d'obres evacuades, documents de la persecució franquista de Joaquim Folch i Torres, catàlegs de les exposicions de París (1937-1938) i llibres especialitzats, materials d'hemeroteca, filmacions, cartells, etc.

Les imatges que es conserven de les operacions d'evacuació i trasllats són un veritable tresor que avui ens permet fer-nos una bona idea de les condicions en què van haver de treballar els responsables i tècnics de museus i patrimoni per poder salvaguardar i endreçar el patrimoni artístic de Catalunya. Tot aquest material permetrà descobrir un sorprenent episodi històric.

El Museu vol, amb aquesta exposició, reconèixer el paper fonamental que van tenir en la salvaguarda de les col·leccions d'art alguns personatges com Joan Subias, Josep Bardolet, Josep Gudiol, Miquel Joseph i Mayol, els responsables del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic (SPHAC) Pere Bosch Gimpera, Agustí Duran i Sanpere, Jordi Rubió i Balaguer i Jeroni Martorell; i els consellers de Cultura Ventura Gassol i Carles Pi i Sunyer. Però molt especialment, vol ser un reconeixement a Joaquim Folch i Torres, una figura imprescindible per comprendre tot el sistema museístic i patrimonial català, impulsor i primer director del Museu d'Art de Catalunya i que patí la venjança franquista el 1939, essent depurat i apartat del Museu que va ajudar a crear i va dirigir en els seus primers i més difícils anys.

EL MUSEU EN PERILL! SALVAGUARDA I ENDREÇA DE L'ART CATALÀ DURANT LA GUERRA CIVIL forma part del treball que el Museu Nacional està portant a terme sobre l'art de la Guerra Civil i que té com epicentre la col·lecció, ampliada i renovada, un referent per l'art d'aquest període. Aquest treball inclou també l'exposició **La guerra infinita. Antoni Campañà** i la instal·lació de Francesc Torres **Aeronàutica (vol) interior**, a més d'un **programa públic amb activitats**, presencials i en línia, que es desplega fins a la tardor.

Descàrrega de l'absis de Sant Climent de Taüll al Castell de Maisons Laffitte, per ser instal·lat a l'exposició *L'Art Catalan du Xème au XVème siècle*. París, juny 1937. ANC / Fons Generalitat de Catalunya (Segona República) / © RMN – gestion droit d'auteur François Kollar

L'exposició se centra en els anys 1936-1939, però s'inicia amb el desplegament de les primeres tasques d'intervenció, ordenació, restauració i catalogació que el govern de la Generalitat ja havia posat en marxa, a partir de la fundació i primers treballs del Consell de Cultura ja l'any 1931. Una tasca com no s'havia fet anteriorment, i que significava la posada en marxa dels grans museus del país (el Museu d'Art de Catalunya i el Museu d'Arqueologia de Catalunya) i una política de gestió del patrimoni cultural ben definida. En bona mesura, les intervencions d'urgència de l'estiu de 1936 van reeixir gràcies a tot aquest treball previ.

A partir de l'estiu de 1936, es va realitzar una intervenció intensiva sobre el patrimoni de tot el territori català (i de la Franja, amb el salvament de peces artístiques a Roda de Isábena o Sixena, per exemple), que implicava diverses accions gairebé simultànies: salvaguardar i evacuar, concentrar en dipòsits i museus, classificar, ordenar, restaurar, identificar, etc., fins arribar a desenvolupar propostes expositives i museístiques que anaven molt més enllà de les necessitats immediates i conjunturals de la propaganda republicana i de la Generalitat. L'exemple més clar fou l'Exposició d'Art Medieval català a París.

Controlada la situació i amb les polítiques de salvaguarda i endreça en marxa, el pas següent va ser preservar el patrimoni de l'agressió franquista i dels bombardeigs de l'aviació feixista italo-espanyola. Per raons evidents de seguretat, es va imposar el criteri d'evacuar els grans museus de Barcelona i alguns dels dipòsits i concentracions d'altres llocs del territori, massa propers als fronts de batalla o susceptibles de ser bombardejats. La salvaguarda i concentració de les grans col·leccions d'art i patrimoni arqueològic, doncs, van ser pensades i realitzades tenint en compte el risc de destrucció per part dels exèrcits franquistes i les campanyes de bombardeigs de les aviacions nazis i feixistes que col·laboraven amb els sublevats. Els rebels a la República i l'ordre constitucional vigent, encapçalats pel general Francisco Franco, havien obert les portes a una explosió revolucionària sense precedents i havien portat el país a una guerra civil que castigava els ciutadans i posava en perill vides i béns. Les autoritats republicanes i de la Generalitat van esmerçar tots els esforços al seu abast per a intentar guanyar la guerra, preservar la vida dels seus ciutadans i, en darrer terme però no menys important, evitar la destrucció del patrimoni cultural, artístic, arqueològic, arquitectònic, dels territoris afectats per la guerra i la revolució.

L'exposició d'Art Medieval, a les sales d'Art Romànic.

A les sales d'Art Romànic, un espai monogràfic mostra la segona de les dues grans exposicions d'art medieval català a París, que va tenir lloc al castell de Maisons-Laffitte després de la clausura de l'exposició al Jeu de Paume amb un èxit inesperat. Les dues mostres, explicades a la sala d'exposicions temporals (Jeu de Paume) i en aquest espai (Maisons-Laffitte) van ser una actuació memorable al voltant d'una proposta expositiva que implicava ordenar i interpretar l'art medieval català i mostrar-lo, per primera vegada, al món. Molt més important que una simple operació de propaganda de la Generalitat, van suposar un punt d'inflexió en la projecció internacional de la col·lecció medieval del Museu i en la mirada sobre les obres que la conformen.

El Museu en perill! SALVAGUARDA I ENDREÇA DE L'ART CATALÀ DURANT LA GUERRA CIVIL

El Museu Nacional d'Art de Catalunya va ser creat l'any 1934 amb el nom de Museu d'Art de Catalunya, gràcies a l'impuls de Joaquim Folch i Torres, executor d'un ambiciós pla de museus per a Catalunya a les primeres dècades del segle XX. Des de bon començament, aquesta institució va acollir les grans col·leccions del patrimoni artístic català, des del romànic fins als olis de Picasso. Tanmateix, el cop d'Estat del 18 de juliol de 1936 en va estroncar la projecció, tal com havia estat concebuda per Folch i Torres. L'agitació revolucionària i la subversió feixista van fer perillar la integritat del Museu i les seves col·leccions, juntament amb el conjunt del patrimoni artístic català, públic i privat, religiós i laic. Davant les destruccions de la revolució i el perill dels bombardeigs feixistes, les autoritats catalanes van respondre amb una tasca extraordinària de salvaguarda dels béns artístics de tot el territori. Més enllà de la protecció d'aquest patrimoni, es va dur a terme l'endrega, ordenació, catalogació, documentació i restauració d'aquests béns. Així culminava la primera política pública de gestió patrimonial de la Catalunya contemporània, que va tenir una expressió internacional en l'exposició *L'art catalan du Xème au XVème siècle* a París l'any 1937. El treball ingent que es va dur a terme en els dipòsits d'art de tot el territori és un testimoni del valor que es va atorgar a la cultura en temps de guerra i barbàrie, i va esdevenir un referent internacional en termes de salvaguarda del patrimoni. Aquesta exposició planteja la problemàtica de manera general en tot el territori català —de gran abast i complexitat—, si bé se centra per raons òbvies en les circumstàncies concretes de les col·leccions del Museu Nacional d'Art de Catalunya. El Museu vol, amb aquesta mostra, reconèixer la tasca de totes aquelles persones i entitats que es van involucrar en la defensa i el salvament del patrimoni en el context de la guerra i, d'entre totes, reivindicar la personalitat de Joaquim Folch i Torres, primer director del Museu i una figura imprescindible sense l'aportació de la qual no seria possible entendre l'actual riquesa museística del país.

1. UN MUSEU PER AL PAÍS

Un museu modern per a un país modern. En els documents del projecte de creació del Museu hi destaquen expressions com «revisió» dels edificis, «dignificació» i «ennobliment», «neteja» i «restauració» de les obres. Per primera vegada, i amb una ambició il·limitada, Barcelona i el país podrien comptar amb un museu en un edifici singular, amb un taller de restauració, publicacions pròpies, recerca i exhibició singularitzada de les grans col·leccions medievals, modernes i contemporànies. Al capdavant d'aquesta tasca s'hi va situar Joaquim Folch i Torres, l'historiador de l'art i museògraf de qui es va dir que havia salvat el patrimoni artístic català en dues ocasions: primer, amb la descoberta, protecció i museïtzació de l'art romànic pirinenc, i posteriorment, durant la Guerra Civil, en col·laboració amb altres professionals, protegint el patrimoni dels estralls de l'onada revolucionària i els bombardeigs i les agressions feixistes.

Visita institucional del president de la Generalitat Lluís Companys, acompanyat del conseller de Cultura, Ventura Gassol, i el director general de Museus d'Art de Catalunya, Joaquim Folch i Torres, al Museu d'Art de Catalunya el 4 d'octubre de 1934.

2. ESTIU DE 1936, DESTRUCCIONS

L'alçament feixista va provocar una crisi profunda en el sistema institucional republicà, que va ser aprofitada pels sectors polítics i socials més radicals per intentar impulsar un procés revolucionari amb una vessant anticlerical molt marcada. El patrimoni religiós, arquitectònic i artístic, i molts dels homes i dones d'Església, van ser l'objectiu principal d'aquest intent de revolució. El que en va quedar va ser un paisatge de destrucció material i morts violentes. «Sense força per imposar-se, ni els governants benintencionats ni els instruments de justícia no pogueren evitar els desbordaments i els crims d'aquells que amb un cert eufemisme se'ls anomenava "els incontrolats", però que, generalment, eren dirigits per comitès de la FAI. [...] Mentrestant, la Generalitat s'esforçava en minorar el dany i salvar tot el que es pogués del patrimoni artístic. [...] La crema de les esglésies fou profundament dolorosa...» (Carles Pi i Sunyer)

GENT DE LA SALVAGUARDA

«Malgrat les dificultats que oferia el salvament, el personal del Museu (i uns quants col·laboradors voluntaris que s'hi havien unit) no van desistir en la noble empresa que se'ls havia assenyalat, i això sense disposar de força armada que els protegís. [...] En cadascuna de les poblacions no hi va faltar, en el moment de més perill, un petit nucli de ciutadans benemèrits, amics de l'art, que van

acudir-hi a evitar-ne la destrucció. Al voltant del personal del museu local (on n'hi havia) o de l'Escola de Belles Arts (si en tenien), es van aplegar els voluntaris, constituint "comitès" o sense constituir-ne, que van fer entendre als revolucionaris que incendiaven la barbaritat que estaven a punt de cometre.» (Joaquim Folch i Torres, 1939)

SALVAGUARDA I ENDREÇA

La salvaguarda d'urgència del patrimoni públic i privat (objectes i peces d'art provinents d'edificis religiosos i locals públics, col·leccions privades, algunes de molt conegudes i d'alt valor artístic) va començar tan aviat com es va esclafar la rebel·lió feixista i va esclatar l'onada revolucionària. Tot allò que era salvat de la destrucció i la crema es traslladava, en primera instància, al Museu d'Art de Catalunya, on es classificava i s'endreçava. Es va actuar de la mateixa manera amb les grans col·leccions privades del país i, especialment, a Barcelona: Cambó, Plandiura, Amatller, Güell, etc. Mitjançant decrets de la Generalitat i l'acció del personal del Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic (SPHAC), aquestes col·leccions es van posar sota custòdia de la Generalitat.

Intervencions de salvaguarda del patrimoni els primers dies de la guerra al Museu d'Art de Catalunya. Tasques d'ordenació, classificació i identificació.

Càrrega d'un fragment de l'absis de Sant Pere de la Seu d'Urgell a les portes del Museu d'Art de Catalunya per al seu trasllat a Olot, novembre 1937

3. SANT ESTEVE D'OTOT, EL PRIMER DIPÒSIT

Des de l'esclat revolucionari del juliol de 1936, el Servei de Salvament del Patrimoni (que englobava totes les seccions del SPHAC) va aconseguir salvar i catalogar bona part del patrimoni artístic del país. Però a finals de setembre del mateix any, i davant la por de possibles noves pertorbacions, atacs i bombardeigs de l'enemic feixista, es decideix traslladar les obres del Museu d'Art de Catalunya. Les raons de Joaquim Folch i Torres eren tres: allunyar les obres de Barcelona buscant un entorn polític i social més tranquil, treure-les de nuclis urbans que corrien el risc de convertir-se en objectius militars de l'aviació enemiga i apropar-les a la frontera, per si calgués traslladar-les a França. El lloc ideal fou l'església de Sant Esteve d'Olot, que es convertí en el primer gran dipòsit d'obres d'art.

Interior de l'església de Sant Esteve d'Olot convertida en el gran dipòsit de concentració del patrimoni artístic català, 1936-1937. Arxiu Fotogràfic de Barcelona. Fotografia: Joan Vidal i Ventosa.

LA CASA SOLÀ MORALES

El trasllat de les col·leccions artístiques a l'església de Sant Esteve d'Olot va suposar també el desplaçament de la Comissaria General de Museus a la capital de la Garrotxa. Aquesta secció ocupà el segon pis de la Casa Solà Morales, un edifici benestant i d'estil modernista situat al passeig del Firal d'Olot. Allà s'hi desplaçaren els responsables de la Comissaria i tot l'equip tècnic, que s'encarregà de l'inventari, la catalogació i la restauració dels centenars d'obres, de tots els estils i tipologies, que es trobaven protegides a l'església de Sant Esteve.

4. ITINERAR PER PROTEGIR.

OBRES EN MOVIMENT

Art romànic i gòtic, del Renaixement i del Barroc, modern i fins i tot contemporani, retaules i olis, talles i escultures, col·leccions numismàtiques i ceràmica, entre d'altres tipologies, tot va ser inventariat, organitzat i traslladat ordenadament. Les obres van itinerar pel territori i van ser salvaguardades acuradament en llocs allunyats del front de guerra i d'objectius civils i militars de l'aviació feixista. Aquestes són algunes de les obres que van ser traslladades, i les llistes originals que documenten els seus trasllats.

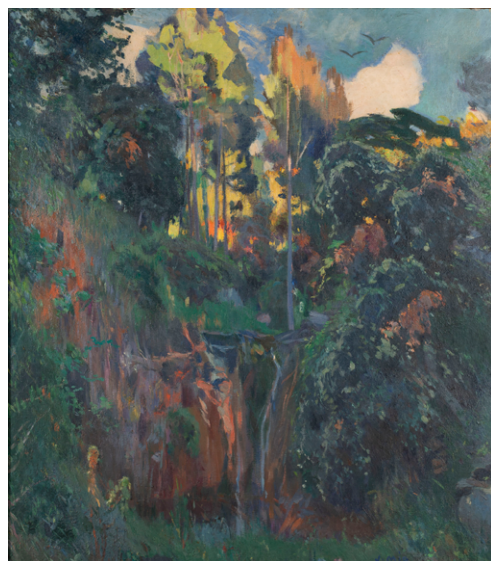
El Greco, Sant Pere i Sant Pau

Giambattista Tiepolo, Santa Cecilia, 1750-1760

Joaquim Sunyer, Nu (Primavera), 1919

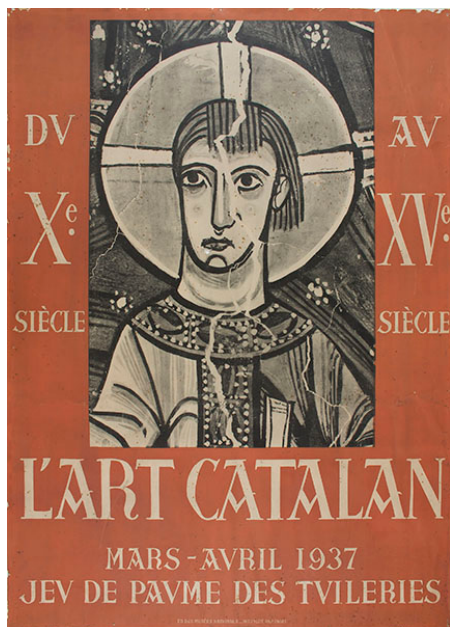
Joaquim Mir, El salt d'aigua, c. 1919-1921

5. ELS VIATGES D'OLOT A PARÍS

El febrer de 1937 es van dur a terme els preparatius de l'exposició *L'art catalan du Xème au XVème siècle*, a París. La Comissaria General de Museus de la Generalitat de Catalunya, sota la supervisió de Joaquim Folch i Torres, fou l'encarregada de llistar les peces que s'exposarien i de coordinar-ne el trasllat. El primer pas fou la concentració de totes les obres escollides al dipòsit de l'església de Sant Esteve d'Olot, ja que procedien de diferents punts de la geografia catalana. I des d'allà s'organitzaren dues expedicions de camions carregats d'obres que sortiren el 27 de febrer i el 9 de març de 1937 en direcció a París. Aquests viatges allunyaren les principals obres del patrimoni artístic català del perill de bombardeigs feixistes i les salvaguardaren al país veí, on el govern francès es feu càrrec de les despeses econòmiques del trasllat, les assegurances i els costos de la seva permanència a París. Més d'un centenar de peces romàniques i gòtiques van ser desplaçades per carretera amb els mitjans i els recursos de què disposaven les autoritats catalanes.

Arribada de les obres d'art romànic a París, 1937.
Arxiu Nacional de Catalunya / © RMN – gestion
droit d'auteur François Kollar

Anònim. *Du Xe siècle au XVe siècle. L'art catalan.*
Mars-Avril 1937. Jeu de Paume des Tuileries,
1937. Antic fons del Gabinet de Dibuixos i
Gravats, Museu Nacional d'Art de Catalunya.

L'ART CATALAN DU XÈME AU XVÈME SIÈCLE. UNA EXPOSICIÓ A PARÍS (1937)

La primavera de 1937, París acollí l'exposició *L'art catalan du Xème au XVème siècle*, una fita en la història de l'art català perquè era la primera vegada que una mostra representativa de l'art medieval català s'exposava fora del país. En el context de guerra civil, el govern de la Generalitat va aconseguir l'autorització del govern de la República i la col·laboració de les autoritats franceses per desplaçar les principals obres romàniques i gòtiques del patrimoni artístic català i exposar-les a París. La primera seu d'aquesta exposició fou el Jeu de Paume (març-abril de 1937), i es prorrogà en una segona mostra més ampliada al castell de Maisons-Laffitte (juny-novembre de 1937). La

qualitat extraordinària de l'art medieval exhibit en aquestes mostres propicià el seu reconeixement internacional i reafirmà la immensa tasca de salvaguarda i preservació que van dur a terme els responsables del govern de Catalunya.

6.MAS DESCALS, L'ÚLTIM DIPÒSIT

Descàrrega de l'absis de Santa Maria d'Àneu al Mas Descals de Darnius, 1937. Arxiu de l'IEC. Ajuntament de Girona-CRDI (Fons Joan Subias i Galter)

A mesura que l'ofensiva feixista avançava i, sobretot, després del trencament del front amb la caiguda parcial de Lleida, els responsables del patrimoni català van decidir crear nous dipòsits, més al nord d'Olot, per assegurar la integritat de les obres. El més important fou el Mas Descals, a Darnius, però també se'n van organitzar a Agullana o Bescanó, amb les màximes mesures de seguretat. El Mas Descals tenia unes condicions úniques per a la preservació de les obres: una arquitectura molt sòlida i un lloc discret, lluny de les rutes transitades i els objectius militars de l'aviació feixista. Custodiat per personal de la Generalitat, els franquistes no van voler reconèixer mai l'extraordinària tasca duta a terme en aquest dipòsit i tots els altres, tant pel que feia a la conservació com als inventaris i registres.

RECOLLIR LES OBRES I AMAGAR LA VERITAT

A l'hora de fer balanç dels «anys rojos», la destrucció del patrimoni, sobretot religiós, va ser un dels arguments centrals. La recuperació d'obres d'art i peces artístiques i arqueològiques dels diferents dipòsits que la Generalitat havia preparat es va convertir en una eina propagandística de primer ordre. El punt de partida va ser negar o amagar una realitat, el fet que les autoritats republicanes catalanes ho havien deixat tot a punt: dipòsits segurs al Mas Descals de Darnius, a Olot, a Agullana, a Viladrau, etc.; peces embalades, inventariades, restaurades, etc. Els franquistes, a través del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional (SDPAN), van amagar tots els fets i es van dedicar, exclusivament, a criminalitzar els responsables, depurar els professionals que havien intervingut en la salvaguarda i generar un discurs farcit de mentides, mitges veritats i acusacions injustes contra els principals responsables catalans.

7.EL RETORN DE LES OBRES A LA BARCELONA FRANQUISTA

Obres perdudes, obres que no tornen

Fins a l'any 1945, les autoritats franquistes no van tenir unes relacions fidedignes de les obres que no havien aparegut en els dipòsits preparats per la Generalitat. El punt conflictiu era al Mas Descals, a Darnius, però els responsables de fer els inventaris no van poder establir en quin moment havien desaparegut les obres: van ser traslladades a França, durant la retirada republicana? Van tornar a Barcelona però no van ser lliurades als seus propietaris, privats o públics? Van anar a parar al mercat negre d'obres d'art? Com que la gestió del patrimoni artístic i cultural era un assumpte polític, van incorporar aquesta qüestió a la Causa General, el gran expedient que l'Estat va obrir contra la Segona República i que va haver de ser tancat discretament. Els documents amb les relacions d'obres no retornades van ser arxivats i les autoritats franquistes no van anar més enllà.

Les tres repressions de Joaquim Folch i Torres

Joaquim Folch i Torres va passar per tres àmbits repressius: un consell de guerra militar, la depuració dels funcionaris municipals (i de tota l'Administració pública) i la derivada de la Ley de Responsabilidades Políticas, de febrer de 1939. L'embat repressiu contra Folch i Torres va començar amb l'expedient de depuració com a funcionari municipal el 21 de febrer de 1939. El setembre de 1939 se li comunicava l'obertura d'un expedient de responsabilitats polítiques, i el 20 d'octubre es va haver de presentar davant d'un consell de guerra. Durant més de quatre anys, fins al juny de 1944, Folch i Torres va malviure sota l'amenaça de diverses condemnes complementàries. A la fi, va ser condemnat en consell de guerra («doce años y un día de reclusión temporal», convertits en «tres años de prisión menor») i depurat com a funcionari municipal, camuflant-ho com una jubilació. Tot plegat, per haver actuat enèrgicament en la salvaguarda de l'art català durant la guerra i haver organitzat una exposició excepcional a París. El franquisme triomfant no perdonà mai qui havia estat el màxim responsable del salvament del patrimoni artístic, i fundador i primer director del Museu d'Art de Catalunya.

Joaquim Folch i Torres (Barcelona, 1886-Badalona, 1963)

L'ART CATALAN DU XÈME AU XVÈME SIÈCLE. UNA EXPOSICIÓ A PARÍS (1937)

L'exposició *L'art catalan du Xème au XVème siècle*, al Jeu de Paume de París (març-abril de 1937), va ser un èxit de públic i va fer descobrir als entesos i interessats en l'art medieval europeu un patrimoni valuósíssim i desconegut al continent fins aquell moment. L'exposició va posar de manifest l'extraordinària tasca de la Generalitat per salvaguardar el patrimoni artístic del país en els inicis de la Guerra Civil i l'onada revolucionària que la va acompanyar, i va mostrar al món el treball fet, des del començament del segle XX, per Joaquim Folch i Torres i altres especialistes, que havia culminat en la creació i obertura del Museu d'Art de Catalunya, l'any 1934. La impossibilitat de prorrogar l'exposició al Jeu de Paume i la inauguració de l'Exposició Internacional de París — on s'exposà el *Guernica*, de Picasso, i *El segador*, de Joan Miró, al Pavelló de la República espanyola— van fer que es traslladés l'exposició d'art català al castell de Maisons- Laffitte, a l'empara del Ministeri de Belles Arts de la República Francesa. Els espais del castell van ser adaptats per Joaquim Folch i Torres i Josep Lluís Sert, es va ampliar la mostra amb noves peces arribades d'Olot i se'n va projectar una nova distribució. La mostra va anar acompanyada de publicacions especialitzades d'una gran qualitat. André Dezarrois, director del Jeu de Paume; Paul Vitry, conservador del Museu del Louvre, i Christian Zervos, crític d'art i fundador de la revista de referència *Cahiers d'Art*, van col·laborar amb textos i fotografies com mai abans s'havia vist aquest patrimoni artístic.

Un patrimoni itinerant

Per Joaquim Nadal i Farreras, director de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural (ICRPC)

El cop d'estat del general Franco de juliol de 1936 va tenir unes conseqüències trasbalsadores pel patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya. En primer lloc la destrucció que coneixem bé i ha estat avaluada. Simultàniament l'operació de salvament més extraordinària que es pugui recordar. Un ampli moviment de salvaguarda i protecció va ser conduït per la Generalitat de Catalunya amb l'ajut de desenes de voluntaris arreu de la geografia del país sensibilitzats per l'art.

En el debat ideològic es contraposava la visió de l'art al servei del poder facciós i de l'església amb la visió d'un patrimoni col·lectiu: el patrimoni del poble.

A vegades el salvament es va produir *in situ* amagant les obres d'art moble. En la majoria dels casos es va seguir un procés de concentració, amb confiscació prèvia, en els dipòsits que havia previst el Govern entre els que destacava per damunt de tots el Museu d'Art de Catalunya.

En tots els moviments es comptabilitzen més de 150 camions desplaçant el patrimoni des dels llocs d'origen a Barcelona, de Barcelona a Olot, d'Olot a Darnius i Agullana. D'Olot a París. Una part, al final de la guerra, de Darnius i Agullana a Ginebra. Un cop acabada la Guerra Civil tenim documentats 109 camions en 69 expedicions tornant els dipòsits d'Olot, Darnius, Peralada, Figueres i Viladrau a Barcelona, principalment.

Joaquim Folch i Torres, responsable màxim dels museus de Catalunya i artífex de la gran operació de salvament, va escriure en un informe al Comissari General de Museus, Pere Coromines, que "la massa d'objectes d'art reunida a Olot depassa, en el fitxer de classificació i de procedència que s'ha establert per les oficines del nostre servei, la xifra d'un milió".

Fins i tot en el cas que Folch utilitzés, tot i que no ho sembla, una expressió hiperbòlica, el fet és que entre 1936 i 1939 el patrimoni artístic de Catalunya va veure com, amb mètode i sistemàtica, es van moure amb voluntat de protegir centenars de milers d'obres d'art.

Camions que transporten el patrimoni artístic cap a Olot, novembre 1936. © Arxiu Fotogràfic de Barcelona. Autor, Joan Vidal Ventosa

Al costat d'aquestes xifres la tria per les exposicions de París, 115 obres al Museu del Jeu de Paume i 164 al castell de Maisons Laffitte, són un destil·lat màxim de qualitat i significació, sublim -i mínim de qualitat- de l'art medieval de Catalunya (el barroc quedava sempre en un segon pla).

En el balanç final, i malgrat els riscos, el patrimoni de Catalunya trasbalsat i després de múltiples peripècies es va salvar tot en la part no destruïda.

La documentació que va generar la diàspora del patrimoni de Catalunya és immensa i desigual. Rica de contingut i gairebé sempre incompleta. **Des de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural** hem treballat amb fonts de dotze arxius i hem confegit amb el títol ***Guerra i Art. Les itineràncies convulses del tresor artístic nacional***, un Repertori i transcripció de fonts, documents i dades sobre la incautació, concentració, catalogació, inventari, salvaguarda i trasllat del Patrimoni Artístic Català durant la Guerra Civil (1936-1939), (Citació, ICRPC, Joaquim Nadal i Farreras director, edició i correcció Eduard Caballé). Aquest repertori estarà disponible a la pàgina web de l'ICRPC en format d'esborrany, susceptible de correccions, modificacions i ampliacions i constitueix la base documental d'alguns aspectes d'aquesta exposició i de futurs treballs.

La complexitat mateixa de les fonts, la diversitat de la seva procedència, les variacions en la precisió dels seus continguts són ja mostres de l'extraordinària envergadura de la mobilització salvadora que es va dur a terme per part de les autoritats de la Generalitat durant la Guerra. El detall de les obres i dels moviments no escatima informació sobre l'abast quantitatiu i qualitatiu d'aquest moviment.

L'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural (ICRPC)

Creat el 2006 per la Generalitat de Catalunya i la Universitat de Girona, l'**Institut Català de Recerca en el Patrimoni Cultural** és un centre de referència en el camp de la recerca en patrimoni cultural que treballa per aportar a la societat elements d'anàlisi sobre la seva herència històrica i cultural. Amb seu a Girona i vocació de cooperació institucional amb tots els centres de recerca i les institucions acadèmiques de Catalunya i internacionals, l'ICRPC, amb una línia de publicacions pròpia, és present de forma activa en la definició del discurs bàsic sobre patrimoni cultural, entès com una peça essencial de la dimensió cultural i històrica de Catalunya.

La Fundació Carles Pi i Sunyer i l'exposició *El Museu en perill! salvaguarda i endreça de l'art català durant la guerra civil*

Per Francesc Vilanova i Vila-Abadal, director de l'Arxiu Carles Pi i Sunyer (Fundació Carles Pi i Sunyer, Barcelona)

Quan, el juny de 1937, Carles Pi i Sunyer va deixar l'alcaldia de Barcelona per assumir la Conselleria de Cultura del darrer govern de la Generalitat republicana, bona part del treball de salvaguarda i endreça del patrimoni català (art, arquitectura, arqueologia, béns mobles, col·leccions públiques i privades, béns laics i religiosos) ja havia estat fet o encara s'estava desenvolupant.

Tanmateix, en temps de guerra, penúries i perills, encara quedava molt per fer. Sota la seva responsabilitat com a conseller es van desenvolupar noves línies de treball en la gestió del patrimoni públic cultural: es van consolidar els grans dipòsits de l'Alt Empordà, es va donar suport actiu a la tasca de Joaquim Folch i Torres a París, que custodiava l'exposició de l'art medieval català al castell de Maisons-Laffitte; es van impulsar els salons d'artistes pintors, el centenari de Marià Fortuny; i, finalment, es va preservar la seguretat de les col·leccions d'art fins la darrera hora, el 7 de febrer de 1939, quan Joan Subias, el darrer gran responsable de la gestió dels dipòsits d'obres d'art, va creuar la frontera.

Des d'aquesta perspectiva, la Fundació Carles Pi i Sunyer, que custodia l'arxiu personal del qui fou alcalde de Barcelona, ministre de la República i conseller del govern català, havia de tenir un paper actiu i assumir el compromís de col·laborar en el desplegament de l'exposició *El museu en perill! Salvaguarda i ordenació de l'art català durant la Guerra*, una mostra que arranca amb dues inauguracions del Museu d'Art de Catalunya, la tasca de salvaguarda dels homes que van actuar sota les ordres del conseller Ventura

Gassol, i es tanca al Mas Descals i la venjança franquista, ja l'any 1939.

Intervencions de salvaguarda del patrimoni els primers dies de la guerra, Museu Marítim.

De Ventura Gassol a Carles Pi i Sunyer s'estén un fil ininterromput de gestió i desplegament d'una política pública de patrimoni en temps de guerra, pionera en el segle XX europeu, i exemplar pel que té d'intervenció efectiva d'un govern sobre el patrimoni del seu país. Una política pública de gestió cultural, dibuixada a grans trets durant els anys de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), desplegada amb dificultats durant els primers anys de la Segona República (1931-1936), i sorprenentment realitzada, amb una enorme eficàcia i uns resultats magnífics, en plena guerra civil, pressions revolucionàries i els perills dels bombardeigs i les represàlies feixistes dels sublevats.

La Fundació Carles Pi i Sunyer

La Fundació Carles Pi i Sunyer, creada l'any 1986, és un centre d'anàlisi i recerca sobre l'àmbit del govern local i les polítiques públiques de l'administració. Amb l'objectiu de fer aportacions acadèmiques importants, la Fundació combina el treball d'investigació intern amb encàrrecs de recerca externa a persones procedents de les diverses disciplines de les ciències socials.

La Fundació també custodia l'Arxiu de Carles Pi i Sunyer, un fons documental de primer ordre per estudiar l'exili català de 1939 i la trajectòria pública de Carles Pi i Sunyer, sobretot com alcalde de la Barcelona republicana, conseller de Cultura de la Generalitat, intel·lectual i escriptor.

Entrada de les obres d'art decomissades per a ser salvaguardades al Museu d'Art de Catalunya. Palau Nacional, Barcelona, juliol 1936. Arxiu Fotogràfic de Barcelona. Fotografia: Joan Vidal Ventosa

El Museu en perill!

SALVAGUARDA I ENDREÇA
DE L'ART CATALÀ DURANT
LA GUERRA CIVIL

Organitzen: Museu Nacional d'Art de Catalunya
Fundació Carles Pi i Sunyer
Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural
Memorial Democràtic

Comissaris: Mireia Capdevila i Candell
Francesc Vilanova i Vila-Abadal

Dates: Del 15 de juliol de 2021 al 27 de febrer de 2022

Espai: Sala d'exposicions temporals 2 i sales d'Art Romànic

Preu: Activitat inclosa a l'entrada bàsica del museu

Carnis
1264 P

Caixa 179 B
" 178 B.
4020 Galway
Castro 54 A
57818 Sabarta
42073 Vayreda
42079 Rusinyol
40997 anylaba
42076 Vayreda
4639 Mir
10894 "
10559 Rigalt
10888 Mir
10896 "
11057 Pidelaserre
4050 Rusinyol
3843 Linyé
4313 F. Vayreda
11422 Rusinyol
57790 D. Baixera
10891 Mir
52335 "
~~42039 anylaba~~
42068 Vayreda
4302 Elavarrera

42080 Vayreda
11486 Serra
4088 Pidelaserre
11409 Espalter
4634 Mir
61622 Nogué
4653 Nouel

Lista amb algunes de les obres evacuades del Palau Nacional, febrer de 1939

MUSEU
NACIONAL
D'ART DE
CATALUNYA

Oficina de premsa
Tel. 93 622 03 60
premsa@museunacional.cat
Parc de Montjuïc
Barcelona
www.museunacional.cat

blog.museunacional.cat

Un Museu compromès

SR10-0004(2013)

BIOSPHERE
committed entity

SA-0011/0009

EMAS
GESTIO AMBIENTAL
REG. 2.000